

Jak z nás mohou peníze udělat poctivce,
aneb jak může jednotlivec změnit svět

D. Pirc, Chodov 8.6.2013

Otázka, která je stejně stará, jako svět kolem nás. Na tuto věc se ptají lidé od založení světa. Abychom si mohli správně odpovědět, musíme si nejprve říci, co to znamená měnit svět.

Měnit svět totiž můžete různě – můžete být velkým vojevůdcem, který doufá jako Napoleon v sjednocení národů.

Nebo můžete přinést nějakou novou myšlenku, jak by mělo vypadat vládní zřízení a spustit revoluci.

Nebo vynaleznete úžasnou technickou vymoženost a posunete lidstvo kupředu.

Můžete přijít s lékem, který odstraní ty nehorší nemoci, jako například ve své době Fleming.

Kdo ví ? Třeba někdo takový zrovna sedí mezi námi.

Takových velikánů, kteří mění svět – a to jak v dobrém, tak špatném smyslu, není mnoho. Řekl bych, že 99,9% ostatních lidí se ničím zvláštním do historie nezapiše a nezanechá žádnou výraznou stopu. Těm, kterým se to podařilo, je v lidské historii sotva několik tisíc.

Znamená to tedy, že měnit svět může jen jeden z milionu? Možná, že ze stovek milionů?

Kdepak, myslím si, že Bůh dal možnost měnit svět každému z nás. Většina z nás ho mění nepatrně, téměř neviditelně, ale měníme ho všichni.

To, jak se chováme, jak žijeme, jak vychováváme své děti, mění svět kolem nás.

To je také změna světa – možná ne tak viditelná, ale o nic méně důležitá.

Dnes je doba, kdy si všichni stěžují na politiky. Politik je dnes téměř synonymem podvodníka a korupčníka.

Přemýšleli jste ale někdy nad tím, jak je možné, že zrovna u nás máme tu smůlu a z jinak slušné a spořádané společnosti vyplavávají nahoru ti špatní v takovém množství?

Já se obávám, že to není smůla. To, jaké máme představitele ukazuje, jaká je společnost jako celek.

Nemyslím si, že by politici byli z jiného světa. Jsou jen produktem toho, co nás obklopuje. Pokud nejsou zdravé kořeny, nemůže být zdravý ani plod.

Svět můžeme měnit jako velikáni. Třeba jako Eliáš. Když sezve velké společenství Izraelců na Karmel a předvede své úžasné číslo, během něhož přesvědčil většinu národa o správnosti následování Boha.

Co se stalo potom? Izraelci se opravdu duchovně probudili a pobili Baalovy proroky. Aniž bych chtěl snižovat Eliášův čin, musím se ale zeptat – vydrželo jim to? Jakmile nadšení opadlo, vrátili se tam, kde byli před tím.

Porovnejte to s prací tisíců či milionů malých židovských rabínů, kteří následovali v době po zničení chrámů. Drtivou většinu jejich jmen neznáme. Ale byli to právě oni, kdo svou každodenní drobnou prací dosáhli toho, že si židovský národ, pronásledovaný duchovně, kulturně i tělesně, dokázal udržet svou identitu až do dnešních dnů.

Byl tedy čin Elijáše nesmyslný a ve svém důsledku neúspěšný – ale vůbec ne. Bez jeho činu by nebylo na co navazovat. Právě jeho zápas na Karmelu je živoucím naplněním kréda: Nebát se a spolehnout se na Boha. Tím změnil Eliáš svět. Dnes už nespočítáme, kolik lidí a učitelů inspiroval a kolik jich ještě inspiruje. Jeho čin byl nesmírně důležitý.

Ale stejně tak důležité bylo, že tento čin nebyl zapomenut – že ho právě ti zapomenutí učitelé, kazatelé či šiřitelé Božího slova přinášeli jiným a tak je inspirovali.

V Bibli máme mnoho takových příkladů velkých i malých lidí, kteří mění svět.

Máme tu Daniele, který odmítne poklonit se před sochou krále Nebukadnésara.

Ale máme tam i ty bezejmenné nebo téměř bezejmenné hrdiny – třeba jako izraelské děvčátko, jehož jméno Bible ani nezmiňuje, ale které svým životem dokázalo odstartovat sled událostí, který vedl k obrácení velkého pohanského válečníka Námána.

Nebo Noemi, která svým životem přesvědčí Rut o správnosti víry v jednoho Boha.

Změna světa neznamená pouze obracet lid na víru. Bůh miluje všechny lidi a věřím, že má zájem i o to, aby se svět stal lepším místem k životu pro lidstvo jako celek.

Nevěřím sice, že se lidstvu nějak zázračně podaří dospět k ideální společnosti. Na to jsem příliš velký realista. To nás ale nezabavuje zodpovědnosti alespoň se o to pokoušet a snažit se zlepšit to, na co mám sílu.

Tato snaha by měla být cílem každého křesťana. Už prezident Masaryk psal, že zásadní součástí náboženství je vedle víry, snaha zlepšovat svět kolem nás.

Ježíš mluví přesně o tomhle, když nás přirovnává k soli světa. Problém je, že my si to už příliš neuvědomujeme, a často na to zapomínáme.

Na druhou stranu – ruku na srdce – máte pocit, že můžeme dnes nějak přispět ke zlepšení světa kolem nás, či úspěšně obracet lidi na víru? Má dnes smysl něco lidem vykládat? Vždyť v dnešní době si každý žije po svém, morálku si přizpůsobuje vlastním potřebám a zastaralá morální dogmata připadají většině lidí jako dávno překonaná.

A media nás v tom ještě podporují – moderní člověk myslí především na svoje dobro – hlásají jedni, neomezuj se a užívej života – hlásají druzí. Člověk je jen jednou na světě a měl by se podle toho řídit – říkají třetí. Věrnost, morálka, dobro? To jsou jen relativní pojmy a moderní člověk by se jimi neměl svazovat.

Opakuje se to tak často, že tomu někdy začínáme věřit i my křesťané. Vždyť jaký smysl má snažit se být dobrým ve světě, kde všichni upřednostňují peníze, úspěch a slávu?

Někdy, když vidím zprávy, připadá mi to opravdu bezútešné.

Je to ale všechno opravdu tak špatné? Jsou lidé kolem nás opravdu lačni jen po požitcích, a svědomí a morálka jsou dávno zapomenuty?

Na tuhle otázku mě nedávno přivedla studie profesora Dana Arielyho.

Tento izraelský profesor se zabývá chováním lidí. Provádí mnoho sociologických pokusů, a protože i on si klade otázku, jak moc je to s lidmi špatné, rozhodl se na studentech své školy provést test.

Ariely chtěl vyzkoušet, jak moc jsou ochotni podvádět, když k tomu dostanou příležitost.

Jeho zjištění překvapilo nejen jeho, ale i mě a vrátilo mi trochu optimismu, co se stavu dnešní společnosti týče.

Profesor pozval do laboratoře skupinku studentů a předložil jim jednoduchý test z všeobecných znalostí. Postupně jim diktoval řadu 50ti jednotlivých otázek a studenti si měli poznačit odpovědi a,b,c,d, jak to známe ze školy i my. Na závěr dostali závěrečný formulář, do kterého měli přepsat své odpovědi. Jak papír s pracovními poznámkami, tak závěrečný formulář pak odevzdali asistentovi. Ten jim pak za každou správnou odpověď vyplatil 10 centů.

Druhá skupina dostala stejný test, ale tentokrát dostali jako omylem formulář na odpovědi, kde byla správná odpověď označena drobnou šedivou tečkou. Studenti si pak sami měli spočítat počet správných odpovědí a napsat toto číslo na roh papíru. Pak museli odevzdat asistentovi jak tabulky, tak formulář. Asistent se jen podíval na jimi udaný počet správných odpovědí, a vyplatil jim bez další kontroly honorář.

Třetí skupina měla ještě větší pokušení. I oni dostali označený formulář se správnými odpověďmi a i oni si měli sami vypočítat počet správných odpovědí. Na rozdíl od druhé skupiny ale nemuseli odevzdávat svoje pracovní tabulky a odevzdávali jen označený oficiální formulář. Jinými slovy mohli zničit důkaz svého podvodu, kdy při porovnání jejich pracovních tabulek a formuláře se správnými odpověďmi by bylo jasné, že správnou odpověď neznali.

A poslední čtvrtá skupina to měla nejjednodušší – ta neodevzdávala vůbec nic, pouze nahlásila počet správných odpovědí. Jestliže chtěl některý student podvádět – lehčeji už to nešlo.

Jak myslíte, že to dopadlo?

První kontrolní skupina dosáhla průměru 32,6

Co druhá skupina?

Ta dosáhla průměru 36,2. Byli inteligentnější? Asi sotva, pouze využili možnosti zlepšit si výsledky a trochu si zapodváděli.

Co třetí skupina – ta, co musela odevzdat jen celkový formulář, ale ne vlastní tabulky?

Ta dosáhla průměru 35,9 – tedy opět lépe než skupina číslo jedna, ale překvapivě téměř shodně, jako skupina číslo 2, i když by jim to šlo hůře dokázat.

A co poslední skupina – kolik nahlásili z možných 50 bodů? K překvapení všech jen 36,1, tedy prakticky stejně jako skupiny 2 a 3.

Co tento pokus dokázal? Za prvé to, že i inteligentní a dobře vychovaní studenti (jednalo se o Harvard) začnou podvádět, když se jim dá příležitost. A švindlovala většina studentů. Za druhé, a to je možná zajímavější – přestože studenti ze skupiny číslo 4 byli prakticky nepostižitelní, nepodváděli o nic více, než studenti z dalších skupin.

Jak je to možné? Vypadá to jako bychom v sobě stále měli určitou hranici míry ctnosti. Jako by svědomí nebylo ještě úplně zahlušené, a přestože si lehký podvůdek dovedeme dobře odůvodnit, přece jen stále nedokážeme podvádět bez skrupulí, přestože by nám to přinášelo maximální užitek.

To byla ale jen první část testu, i když zajímavá a dokazující, že svědomí nám ještě celé nevytizelo ze srdce.

Profesor Ariely chtěl zjistit, jak studentům zabránit v podvádění. Uvažoval o různých restrikcích, např. kdo bude podvádět, bude naopak muset peníze zaplatit apod. Ale protože, jak víme z praxe, restrikce většinou nefungují, nakonec se rozhodl zkusit něco jiného.

Opět svolal studenty a nabídl jim obdobný test. Důležité ale bylo, co testu předcházelo. Tentokrát studenty rozdělil jen do tří skupin.

První skupina byla opět kontrolní.

Druhá skupina měla před začátkem testu vypsát deset knih, které na univerzitě museli číst jako povinnou četbu.

Třetí skupina měla vypsát co nejvíce z 10 biblických přikázání. Ideálně všechny.

Jaký to mělo smysl? Někteří studenti byli vystaveni pokušení a možnosti podvádět poté, co si připomněli klasickou literaturu. Druzí měli podvádět poté, co si připomněli deset přikázání. Kdo myslíte, že švindloval více?

První kontrolní skupina, která nemohla podvádět vůbec, dosáhla tentokrát výsledku 33.

Druhá skupina, která měla vyjmenovat literaturu, dosáhla výsledku 41.

Třetí skupina byla pod největším drobnohledem. Budou podvádět nebo jim biblická přikázání připomenou morálku?

Výsledek všechny překvapil – studenti, kteří prošli biblickým cvičením, nepodváděli vůbec. Měli úplně stejný výsledek jako kontrolní skupina.

Studenti, kteří měli šanci podvádět a mysleli jen na obyčejné knížky, opravdu podváděli. Ne sice příliš – jen do okamžiku, kdy je jejich vnitřní hlas zastavil.

Jaký zázrak ale způsobilo 10 přikázání.

A to se studentům vůbec nevysvětlovalo, co v přikázáních je a že by podle nich měli žít. Ve velké většině se nejednalo ani o praktikující křesťany a většina z nich dokonce neměla k náboženství vůbec žádný vztah.

Jediné, co měli udělat, bylo zkusit si vzpomenout a napsat jich co nejvíce na papír. A tohoto výsledku bylo dosaženo i přesto, že na všechna si nevzpomněl téměř nikdo. Ale i to stačilo k tomu, aby se začali chovat poctivěji.

Nebylo podstatné, jestli si vzpomněli na 2 nebo 8. Už samo připomenutí morálního standardu stačilo.

Už víte, kam mířím?

Studenty nikdo nenutil naučit se všechna přikázání. Nikdo nedělal dlouhé přednášky s vysvětlováním mnoha aspektů a podrobností jednotlivých slov či dokonce písmen biblického textu. Studentům byl pouze připomenut mravní princip. A to samo už stačilo.

A to je to, jak můžeme měnit svět i my. Možná se nám zdá, že svět na původní hodnoty už dávno zapomněl. Možná se nám zdá, že starou morálku nahradila moderní pravidla. Ale jak se zdá, není to tak úplně pravda.

Pokud pro nás tyto hodnoty něco znamenají a pokud jsme ochotni se jimi sami řídit, lidé kolem nás si toho všimnou. A možná stejně jako ti studenti, podvedou o jednu nebo dvakrát méně. Neměli bychom zapomínat, že i to je úkolem nás křesťanů. Neměli bychom si zrelativisovat všechny pravdy jen proto, že je to dnes moderní.

Naopak bychom se měli zamyslet nad tím, jestli už nás doba nevtáhla natolik, že už se i sami dopouštíme podvodů.

Jeden příklad za všechny: v USA v roce 2004 ukradli bytoví zloději zboží v hodnotě 525 milionů dolarů. Všechny „normální“ krádeže – tj. v bytech, aut a na ulici bylo v hodnotě 16 miliard dolarů. Pořádná suma.

Ale ve stejném roce byly krádeže a podvody zaměstnanců na zaměstnavatelích vyčísleny na neuvěřitelných 600 miliard dolarů. Zločiny tohoto druhu páchají lidé, kteří si sami o sobě myslí, že jsou vlastně poctivci. Jsou to obyčejní lidé, kteří si z hotelu odnesou ručník, v bance si půjčí propisku, nadsadí cenu vozu, když hlásí pojistnou událost nebo jen v pracovní době sjíždějí internet.

Mnozí si to už ani neuvědomují, a když ano, tak mají proto dobré vysvětlení – vždyť já vlastně tím ručníkem dělám hotelu reklamu, tou propiskou taky. Pojišťovně už jsem nacpal tolik peněz, že si zasloužím dostat něco zpátky. A na internet se v práci kouká i šéf, tak co.

Ano, tak co? Ale všechno něco stojí – zkusili jste si spočítat, kolik stojí třeba hodina vaší práce vašeho zaměstnavatele? 100? Vynásobte to 20 a máte 2000. Umíte si představit, že byste z kasy vaší firmy sebrali 2000? Předpokládám, že ne. Ale jaký je v tom nakonec rozdíl?

Jistě, najdeme si teď spoustu dobrých argumentů, proč tohle je něco jiného – mám špatně ohodnocenou práci, stejně tu bývám přesčas a nikdo to nezaplatí. Nikdo mi to nezakázal a svoji práci si udělám. Ano, to všechno může být pravda, ale na věci to moc nemění.

Děláme něco, za co nejsme placeni. Pochybuji, že někdo z nás má napsáno ve smlouvě denně povoleno 60 minut surfování na internetu nebo skytování s přáteli. A to už vůbec nemluvíme o tom, že to zařízení, které k tomu používám, také někdo musel někdy koupit a mně nepatří. Já tu teď nechci vůbec moralizovat, sám dělám to samé, jen se snažím ukázat, jak se i nám může stát, že přestože jsme o sobě přesvědčeni, že jsme slušní lidé, jdeme až překvapivě často s proudem.

Na druhou stranu, pokud nebudeme čekat na úžasnou příležitost, ale zaměříme se na drobnosti, budeme mít často příležitost udělat něco správně. Já se pamatuji, jak jsem kolegy kdysi zaskočil tím, že jsem chtěl vědět, jak se do knihy jízd zapisují soukromé kilometry. Nikdo z mých kolegů to nedělal. Všichni si soukromé kilometry rozpočítávali do služebních i přesto, že to bylo zakázáno, jak jsem později zjistil.

Neudělal jsem to tenkrát proto, že bych si chtěl hrát na poctivce, jen mě nenapadlo dělat to jinak. A víte co? Příští měsíc už si soukromé kilometry začali zapisovat i ostatní. Někdo, protože se opravdu zastyděl, jiný proto, že na sebe nechtěl upozorňovat, že jako jediný je nemá. Ve výsledku to je ale jedno – přestalo se s tím podváděním. Nebo minimálně ve velkém rozsahu. Nemyslím, že bych tím změnil svět, ale jsem přesvědčen, že tohle je v silách každého křesťana. Ne pusté moralizování, ale osobní příklad.

Víte, co je podle mé zkušenosti nejlepší způsob, jak předejít tomu, aby vám zaměstnanci nekradli? A to nejen ten zmiňovaný čas, ale i skutečné peníze či zboží?

Nedávejte jim příklad, že kradete taky. Nepodvádějte své zákazníky. Nahlaste svým dodavatelům, když vám dodají zboží navíc. Uznejte oprávněné reklamace, i když byste to dokázali uhrát. Neprodávejte šmejdy, o kterých vy i vaši zaměstnanci vědí, že za ně lidé vyhodí jen peníze a užitek nebude žádný.

Uvidíte, že pro vaše zaměstnance bude pak mnohem těžší začít podvádět či okrádat vás, protože váš příklad jim připomene morální princip, že krást se nemá. Přál bych nám, aby se nám podařilo vrátit do života aspoň trochu víc poctivosti a upřímnosti.

Přál bych si, abychom našim dětem předali svět jen o malinko lepší, než je teď.

Amen